

NÂCÎ MA'RÛF

rî el-Merzûk, *Mu'cemü'l-mû'ellifin ve'l-küttâbi'l-İrâkıyyîn: 1970-2000*, Bağdad 2002, II, 13-15; Adnân el-Hatîb, "Nâcî Ma'rûf el-'Ubeydî 1910-1977", *MMLADm.*, LI/4 (1397/1977), s. 899-918; "ed-Doktor Nâcî Ma'rûf", *MMMA* (Kahire), XXIII/1 (1977), s. 130-133; Haldûn Nâcî Ma'rûf, "ed-Doktor Nâcî Ma'rûf el-'Ubeydî (1910-1977)", *el-Mû'errihü'l-'Arabî*, sy. 56, Bağdad 1418/1998, s. 128-133.

KASIM KIRBIYIK

NÂCİM EFENDİ

(1833-1895)

Şair, hukukçu ve idareci.

21 Mayıs 1833'te günümüzde Irak sınırları içinde kalan Süleymaniye'ye bağlı Şehrizor'da doğdu. Babası o çevrenin tanınmış şahsiyetlerinden Mehmed Bey'dir. Mevlân-beyzâde lakabıyla da anılan Abdurrahman Nâcim Efendi, II. Meşrutiyet devrinin ünlü gazetecilerinden ve 150'liklerden Mevlân-zâde Rifat'ın babasıdır. Tahsilini Süleymaniye ve Bağdat medreselerinde tamamlarak icâzetnâme alması dışında çocukluk ve gençlik dönemiyle yetişmesine dair bilgi mevcut değildir. Bilinen ilk memuriyeti Haziran 1862'de tayin edildiği Dersâadet kütüphaneler müfettişliğidir. Mayıs 1865'te Said Bey'in maiyet kâtibî sıfatıyla onunla beraber Tunus'a gittiyse de aynı ay içinde Paris'teki Mekteb-i Osmânî'ye hoca olarak gönderildi. Nisan 1868'de Dersâadet kütüphaneler müfettişliğine geri dönünce ayrıca Takvimhâne-i Âmire musahhihliğiyle Beyazıt Rüşdiyesi Farsça hocası yapmaya başladı. Aynı yıl Zabtiye Nezâreti tarafından çıkarılan *Vekâyi-i Zabtiyye* gazetesinin müdürlüğüne getirildi. Nâcim Efendi, Ocak 1870'te Dersâadet Meclis-i Temyiz Şubesi mümeyyizliğiyle memuriyet hayatının yeni bir devresine girdiyse de tensikat dolayısıyla bir yıl sonra bu görevinden ayrılmaya Lârende (Konya) kaymakamlığına tayin edildi. Ancak görev yerine vaktinde gidemeyince memuriyeti Şam bölgesindeki Bekâülâziz kaymakamlığına çevrildi. Ardından becaşî suretiyle Ba'lebek (Şubat 1873), iki yıl sonra da Lazkiye kaymakamlığına gönderildi. Aynı yıl bu görevinden ayrılmaya Hasbiye (Ocak 1876) ve Lazkiye sancağına bağlı Cebeledhemiyeye (Ocak 1878) kaymakamlıklarında bulundu. Daha sonra Lüleburgaz ve arkasından Edirne müddeiumumi muavinliğinde, Aralık 1879'da Hudâvendigâr, Kasım 1881'de Halep Vilâyetleri İstînaf Mahkemesi müddeiumumiliklerinde görev yaptı. Kasım 1883'te Diyarbekir İstînaf Mahkemesi Ceza Dairesi reisliğine getirildi. Eylül 1886'da memuriyeti Bidâyet Mahkemesi riyâset-i ülâsına çevrildi. Fakat bir konuda kanuna

aykırı hareket ettiği gerekçesiyle azledildi (Ekim 1888). Ardından İftihar madalyası ile ödüllendirilerek (10 Şubat 1890) aynı yılın temmuzunda Beyrut Vilâyeti İstînaf Mahkemesi müddeiumumiliğiyle yeniden memuriyete başladı; Aralık 1892'den itibaren aynı görevle Adana'da bulundu. Bilinen son görevi Ocak 1894'te tayin edildiği Ma'mûretülâziz Ceza Dairesi reisliği oldu. 23 Haziran 1895'te Harput'ta vefat etti.

Nâcim Efendi, memleketin değişik yerlerinde sürdürdüğü görevleri sırasında Türkçe, Arapça ve Farsça çeşitli eserler kaleme almış, İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinde mevcut kitapların izahlı kataloglarını hazırlamak suretiyle ilim ve kültür hayatı için önemli hizmetlerde bulunmuştur. İstanbul'un kenar mahallelerindeki dahil olmak üzere bir kısım cami ve türbe kütüphanelerindeki kitapları bir araya toplama gereği üzerinde durmuş, ayrıca sayıları giderek artan matbu kitaplardan birkaç nüshanın Beyazıt İmâretî ile Misafirhâne-i Askerî binasında oluşturulacak bir umumi kütüphanede toplanmasını teklif etmiştir. Kendisinden önce katalog hazırlama işine başlamış bulunan Ali Fethi Efendi gibi bütün kütüphaneleri topluca değil her kütüphanenin defterini ayrı ayrı düzenleme usulünü tercih ettiğinden kısa zamanda bitirdiği iki kütüphane defterini yayımlamıştır. Ayrıca ders kitapları da hazırlamıştır.

Eserleri. 1. Kütübhâne-i Dâmad İbrâhim Paşa (İstanbul 1279). Osmanlı Devleti'nde basılan ilk kütüphane defteri olan eserde kütüphanede mevcut 1152 cilt kitap hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. **2. Teshîlü't-tahsîl** (1281). Nahve dair Arapça küçük bir eserdir. **3. Koska'da Kâin Sadr-ı Esbak Râgıb Paşa Kütübhânesi'nde Mevcud Olan Kütüb-i Şerifenin Defteridir** (1285, 1310). **4. Safvetü'l-ke-lâm**. Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın emri üzerine rüşdiyeler için ders kitabı olarak kaleme alınan eser "âdâb ve ulûm-i nâfi-aya dair" bir tür antoloji mahiyetindedir (İstanbul 1285, Mehmed Nüzhet'le birlikte). **5. Hüviyyet-i Sübhâni ve Mâhiyyet-i İnsânî**. Sekiz sayfalık bu risâle, şairin kendisine ait mutasavvıfane bir gazelinin yine kendisi tarafından yapılan şerhi olup müellifin el yazısıyla taş basması olarak basılmıştır (İstanbul [?] 1296). **6. Türkçe Mantık Hulâsası** (İstanbul 1306). Ders kitabı olarak hazırlanan bu küçük hacimli eser, Kudret Büyükoşkun tarafından *Mantık Metinleri I* içinde yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul, ts., s. 21-

31). **7. Kitâbü Hediyeti'l-ümem ve yen-bû'î'l-âdâbi ve'l-hikem** (Beyrut 1308). Müellifin en hacimli eseri olan bu çalışma edep, hikmet, belâgat, fesahat, hat, kıtâbet, şiir, medih ve hiciv gibi konularda bir kısmı kendisine, bir kısmı Arap müelliflerine ait manzum ve mensur örneklerden meydana gelmektedir. **8. Güzlâr-ı Âsâr** (Beyrut 1309/1892). Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan bu antolojinin sonunda müellifin Farsça "Râhnâme-i Diyâr-ı Bekir" (27 Nisan 1885) adlı manzum bir seyahatnâmesi de bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, XVIII, 125; Ali Emîri, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, s. 319-320; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, İstanbul 1338, s. 185, 207; *Osmanlı Müellifleri*, II, 469; Serkis, *Mu'cem*, II, 1281; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1056-1057; Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937, s. 451-452; Vecihî Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilâtı*, Ankara 1945, s. 155-156; Adnan Ötügen, *Bibliotekçinin El Kitabı*, Ankara 1947, I, 132-134; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifin*, II, 125; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Milli Ktp., B. 661, s. 1431; Şevket Beysanoğlu, *Diyyabakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul 1959, II, 50; Ebû'lulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 330-333; Özege, *Katalog*, IV, 1908; Turgut Kut, "Türkçe Yazma Eserler Katalogu", *TDAY Belleten* (1972), s. 221; Nimet Bayraktar, "Yazma ve Basma Kütüphane Fihristleri", *TDA*, sy. 21 (1982), s. 153; Ali Birinci, "Abdurrahman Nâcim", *Müteferrika*, sy. 8-9, İstanbul 1996, s. 109-111; "Nâcim Abdurrahman Efendi", *TDEA*, VI, 496.

ALİ BİRİNCİ

NÂCİYE b. CÜNDEB

(ناجة بن جندب)

Nâciye b. Cündeb b. Umeyr el-Eslemî (ö. 60/680 [?])

Hz. Peygamber'in deve bakıcısı ve sürücüsü.

Medine'de ikamet eden Eslemoğulları kabilesine mensuptur. Asıl adı Zekvân iken Mekkeli müşriklerin hazırladığı bir tuzaktan kurtulduğu için Resûl-i Ekrem adını "Nâciye" (kurtulmuş) olarak değiştirdi. Hicretten sonra İslâm'a girdi. Deve bakımı ve sürücülüğü konusunda tecrübeli olduğundan Hz. Peygamber onu develerinin bakımı ile görevlendirdi. Özellikle hac ve umre için ayırdığı kurbanlıkların yönetimini ona verdi. 7 (629) yılında umre yapmak için yola çıkarken Zülcedr mevkiindeki otlağa bulunan altmış kurbanlık deveyi Mekte'ye götürmesini emretti. 9 (631) yılında Hz. Ebû Bekir'in emir olarak görevlen-

dirildiği hac yolculuğu sırasında da kurbanlık yirmi devenin bakımı ve sürücülüğü işini Nâciye yaptı. Vedâ haccında Resûl-i Ekrem'in 100 civarındaki kurbanlık devesini Mekke'ye götürmesi işi Nâciye b. Cündeb başkanlığında bir grup gence verildi.

Nâciye b. Cündeb Hudeybiye'de bulundu ve Bey'atürriydân'a katıldı. Burada su sıkıntısının baş gösterdiği, Hz. Peygamber'in bir mucizesiyle bu sıkıntının giderildiği, suyu dağıtma işinde onun da görev aldığı rivayet edilmiştir. Hayber Gazvesi'nde, Hudeybiye'de, Mekke'nin fethinde ve Vedâ haccında da bulunan Nâciye b. Cündeb'in Hz. Peygamber'den bir hadis naklettiği, kendisinden de Urve b. Zübeyr b. Avvâm, Abdullah b. Amr el-Eslemî ve Meczee b. Zâhir el-Eslemî'nin rivayette bulunduğu bilinmektedir. Nâciye aynı zamanda karşılaştığı olaylar hakkında anında şiirler söyleyebilen bir şair olarak tanınmaktadır. Muhtemelen yaşlılığı sebebiyle Hulefâ-yi Râşidîn döneminde kendisine aktif bir görev verilmeyen Nâciye b. Cündeb'in Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilâfeti yıllarında (661-680) Medine'de vefat ettiği tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Menâsik", 66; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 18; Tirmizî, "Hac", 71; Vâkıdî, *el-Megâzi*, II, 572, 573, 575, 578, 587-588, 701, 732; III, 1077, 1090-1091; İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 324-325; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 121, 168, 173; IV, 315; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 353; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, Beyrut 1411/1991, II, 118; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 486; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1552-1553; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, V, 294-295; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 41-60*, s. 126; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 399.

MEHMET EFENDİOĞLU

NÂDİR

(النادى)

Dinî, siyasi vb. konuların müzakere edildiği kabile meclisi (bk. DÂRÜNNEDVE; MECLİS).

NADİR (Benî Nadîr)

(بنو النضير)

Hicretten sonra Medine'den sürülen ikinci yahudi kabilesi.

Muhtemelen Kudüs'ün milâttan önce 587'de Buhtunnasr veya milâttan sonra 70'te Titus tarafından işgali sırasında bölgeden kaçarak Medine civarına yerleşen üç yahudi kabilesinden biridir (diğerleri Benî Kurayza ve Benî Kaynukâ'dır); soylarının Hz. Hârûn'dan geldiğini iddia ederler.

Benî Nadîr, hicretten önce Evs ve Hazrec arasında meydana gelen Buâs savaşında Benî Kurayza ile birlikte Evs'in yanında yer aldı ve Benî Kaynukâ'nın yardım ettiği Hazrec'in yenilgiye uğratılmasında rol oynadı. O dönemde kendi aralarındaki mücadelede de Benî Nadîr diğer yahudi kabilelerine üstünlüğünü kabul ettirmişti; Benî Nadîr'den bir kişi onlardan birini öldürdüğünde yarım diyet verirken onlar tam diyet ödüyorlardı. Ancak hicretten sonra Hz. Peygamber hakemlik ettiği böyle bir olay münasebetiyle bu eşitsizliği ortadan kaldırdı. Hicretten sonra hazırlanan Medine anayasasına yine Evs kabilesinin müttefiki olarak katılan Benî Nadîr şehrin dış taraflarında Benî Hatme Mezarlığı civarında oturuyor ve yahudiler arasında en kalabalık grubu oluşturuyordu. Önceleleri Resûlullah'a karşı bir hareketlerine rastlanmayan Benî Nadîr yahudileri, Bedir Gazvesi'nin ardından Benî Kaynukâ'nın şehirden sürülmesine, ayrıca kendi kabilelerinden müslümanlar aleyhine kuşkırtıcı şiirler söyleyen ve yıkıcı faaliyetlerde bulunan ünlü şair Kâ'b b. Eşref'in öldürülmesine çok kızdılar; aynı zamanda korkuya kapılarak Resûl-i Ekrem ile yeni bir antlaşma yaptılar. Fakat daha sonra Uhud Gazvesi'nin hazırlıkları sırasında bir gece 200 adamıyla birlikte gelen Ebû Süfyân'a müslümanlar hakkında istediği bilgileri verdiler; bu savaşta İslâm ordusunun tam bir üstünlük sağlayamamasından aldıkları cesaretle de müşrikerin Hz. Peygamber'i öldürme tekliğini olumlu karşılayıp antlaşmalarını bozma eğilimine girdiler.

Benî Nadîr'in Medine'den sürülmesine sebep teşkil eden olayla ilgili iki ayrı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, 4. yılın Safer ayında (Temmuz 625) meydana gelen Bi'rîmaûne hadisesinde yetmiş İslâm davetçisinin tuzağa düşürülüp kılıçtan geçirilmesi esnasında kurtulanlardan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, olayı Resûl-i Ekrem'e haber vermek üzere Medine'ye dönerken yolda kendilerine saldıranlardan olduklarını zannettiği Benî Âmir kabilesinden iki yeni müslümanı öldürmüştür. Bu yanlışlık karşısında maktullerin diyetlerinin ödenebilmesi için Hz. Peygamber bir grup sahâbîyle birlikte Nadiroğulları'na giderek aralarında mevcut anlaşma gereği diyeti iştirak etmelerini istemiş ve onların kendi paylarına düşen kısmı toplamak için hazırlık yapmaları sırasında bir duvarın dibine oturup beklemeye başlamıştı. Ancak Benî Nadîrîler bunu

fırsat bilmişler ve üzerine büyük bir taş yuvarlayarak onu öldürmeye çalışmışlardı. Diğer rivayete göre ise Resûl-i Ekrem'i öldürmeleri konusunda Kureys'ten aldıkları tekelif üzerine ona bir mektup yazarak İslâm'ı kabul etmeleri için üç arkadaşıyla birlikte gelip kendilerinin çıkaracağı üç hahamla tartışmasını istemişler ve üç haham yerine bir suikast ekibi hazırlamışlardır. Her iki rivayete göre de Hz. Peygamber, Benî Nadîr yahudilerinin kendisini öldürmeye teşebbüs ettiklerini öğrenmiş ve onlara haber göndererek on gün içinde Medine'yi terketmelerini, aksi halde yakalananların öldürüleceğini bildirmiştir. Yahudiler, önce şehri terketmek için hazırlıklara başladılarsa da Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kendilerine 2000 adamıyla yardım edeceği, ayrıca Benî Kurayza ve Benî Gatafân'dan da destek geleceği haberini göndermesi üzerine yerlerinden çıkmayacaklarını ve savaşa hazır olduklarını söylediler.

Savaş hazırlıklarını tamamlayıp 4. yılın Rebiülevvel ayında (Ağustos 625) yola çıkan Hz. Peygamber önce Benî Kurayza'nın üzerine giderek onlarla bir tarafsızlık antlaşması yaptı. Ardından Benî Nadîr'in oturduğu yeri kuşattı. On beş gün sonra kuşatmanın şiddetinden bunalan Benî Nadîr yahudileri, bekledikleri yardım da gelmeyince develerinin yüklenebildiği kadar yükü Medine'den ayrılma talebinde bulundular; taleplerinin kabul edilmesi üzerine bir kısmı 600 deve yükü ile Suriye ve Ezriât'a, daha az sayıdaki bir kısmı da Hayber'e gidip yerleştiler. Benî Nadîr yahudilerinin geride bıraktığı mallar, bölgeden sürülmelerinin ardından nâzil olan ve Benî Nadîr atıyla da bilinen Haşr sûresininin 6-10. âyetleriyle fey statüsüne tâbi tutularak Resûl-i Ekrem'e tahsis edildi. Resûl-i Ekrem bunlardan bir kısmını kendi şahsî ve ailevi harcamaları için, bir kısmını cihad amacıyla kullandı; bir kısmını da uygun gördüğü kişilere verdi. Ganimetler arasında elli zırh, elli miğfer ve 340 kılıç bulunuyordu.

Hayber'e yerleşen Benî Nadîr yahudileri kısa sürede bir tehdit unsuru ve nifak kaynağı haline geldiler, sonuçta da Hendek Gazvesi'nin tertipçisi oldular. Nihayet Resûl-i Ekrem 7 (628) yılında Hayber üzerine sefere çıktı ve kazandığı zaferden sonra yine yahudilerin canını bağışlayarak ortakçı sıfatıyla eski topraklarında oturmalarna izin verdi. Ayrıca esirler arasında bulunan Benî Nadîr reislerinden Huyey b. Ahtab'ın kızı ve Kinâne b. Rebia'nın karısı Safiyye'yi bedelini ödeyip âzat ederek nikâhına aldı, böylece onlarla bir de hısımlık